

Ermeniler, Tehcir ve 2015

İlber Ortaylı*

- 2015'e girmemize çok kısa bir süre kaldı ve bu tarih, Türk-Ermeni ilişkileri açısından büyük önem arz ediyor. Bu bakımdan, bu konuda sizin de değerli görüşlerinizi almak istiyoruz. Öncelikle, Ermeniler hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

- Ermeniler bugünkü Küçük Asya'nın, yani bizim vatanımızın otokton halkı sayılıyor. Vakıa, buradaki en eski antik milletlerden değiller. Çünkü bölgeye Urartular'dan sonra gelip yerleştikleri ve Batı'dan geldikleri, bugün ilim âleminin kabul ettiği bir gerçek. Aryan bir millet. Dil bakımından akrabaları İranlılar, Osidler. Kürtlerle de uzak bir akrabalıkları var ama kültürel bakımdan pek bir ilintileri olduklarını zannetmiyoruz. Bölgenin ziraat ve zanaatla uğraşan bir kavmidir. Bizans'la, yani Helen dünyasıyla ve Helen ortodoksuyla aşağı yukarı 5. asırda bütün ihtilafları açığa çıkmıştır. Kiliseler ayrılmıştır. İnançlarında doktriner akide bakımından bazı ayrılıklar vardır. Ve tabii bu, yazılı eski bir kültürdür. Aşağı yukarı Habeşlerle birlikte Hıristiyan âleminin ilk millî devletleri ve topluluklarıdır, Hıristiyan dünyanın içinde. Selçukiler bu vatanı geldikleri zaman, ki bu Milâdî 12. asır ediyor, Ermeni prenslikleriyle, kontluklarıyla, baronluklarıyla, parçalanmış küçük devletlerle iyi ilişkiler içindedirler.

Bu safhayı iyi tespit etmek, maalesef biz Türk tarihçilerin büyük noksanı, çünkü bizde Armenolog yok, yani iyi Ermeni uzmanı yok. Bu ciddi bir dönemdir. Bunu Batı'da da Ermeniler içinde bile iyi tetkik eden çok azdır. Kaynaklara inebilmek lâzımdır. Hem Ermenice hem Bizans tetkiklerini bilmek lâzımdır, hatta giderayak, eski Pers'i bilmek lâzım. Fakat anlaşılın o ki, Türkler ve Ermeniler arasında -Bizans'ın varlığı dolayısıyla- bir yakınlık vardır. Bu önemlidir; yani Bizans'la ve Helen dünyasıyla Türklerin yakınlığı, teması Ermenilerden sonradır. Bu nedenle, Bizans ve Osmanlı devirlerinin Ermeni dünyasıyla, yani 12. yüzyıl ve 18. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'da ilişkileri iyidir. Ermeniler iki kilisedeydi; çoğunluk Gregoryan olmakla birlikte Katolikler vardı. Ve Mechitarist akım söz konusuydu.

- Osmanlı döneminde Ermenilerin durumu, durumu ve Türklerle ilişkileri nasıldı?

Şunu söyleyelim, Katolik dünya, Katolik Ermeniler Batı dünyasıyla daha yakın gönül ve ilmî, maddî ilişkiler içinde oldukları için, Türklere karşı daha erkenden bir münaferet çevresine girmişlerdir. Fakat öte taraftan da Türk tetkiklerinde ve matbaada önemli rolleri vardır. 19. yüzyıla Ermeni dünyası, Yunan ayaklanması ve onun muvafakiyetini gözleyerek girdi. Ve bu, müesseseyi (etablissement) temsil eden Ermeni zenginlerini ve kilise çevrelerinin dışında kalan Ermeni gençlerini, bazı yerel önderleri, daha küçük rütbedeki ruhanileri, Vartabet ve papazları, bu şekilde Ermeni müesseselerine karşı da kışkırtı, sadece Türkçe'ye değil, Türk idaresine, Babalı'ye değil... O yüzden büyük çatışmalar gördüler, suikastlara uğrayan patrikler oldu. En çok tutunabilecek, en akıllıları mesela, takbih edildi yer yer, cemaatler yüzünden. Tanzimat dönemi, Ermenilere bir nevi cemaat içi bir otonomi verdi. Cemaat içi otonomidir bu, bildiğimiz yerel otonomi değildir, ama bu Ermeni Millet Meclisidir.

(*) Prof.Dr., Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi.

(**) Röpörtaj: Gazeteci Yazar Adnan Şenel.

Ermeni Millet Meclisi, bugün, konuyu iyi bilmeyen bazılarınca bir zaaf gibi görünüyor; değildir. Olayı takdir eden akıllı bir idare tarafından ortaya atılmıştır. Ortaya atılan teori tespit edilmiş, desteklenmiştir. Ve şunu söyleyelim, Ermenilerin muvaffakiyeti de bu projeyi gerçekleştirmekten çok hayatlarını düzenlemededir. Ama şu açıktır, Osmanlı azınlıkları içinde Yunanlılara, yani Helenizme ve sonraları Siyonizme, yani Yahudi milliyetçiliğine göre oldukça başarısız milliyetçi bir akım sayılmalıdır. Bu da doğrudan doğruya şuna dayanıyor: Kültürel, hukukî müesseseler de, hukuk yolundan ilerleyen bir zümreye rağmen tedhiş yolunu benimseyenler de olmuştur. Bu, çok kısa zamanda bir çatışma meydana getirecektir. Çatışma bizim sandığımızdan da geç gelişti. Şimdi bütün II. Abdülhamid devri boyunca Ermeni çeteleri faaliyeti görülüyor, bu çok açık. Görülüyor ama, İkinci Meşrutiyet'te bu II. Abdülhamid istibdadına mal edilir. Ve İkinci Meşrutiyet'teki İttihatçı zihniyet Ermenilerle aslında bir nevi kısa süreli bir ittifaka giriyor. Fakat bu ittifak fayda etmedi bildiğimiz gibi. Birinci Cihan Harbine girerken Almanlarla gizlice yapılan Yeniköy ittifakını protesto eden Ermeniler oldu. Bunların bunu yapması bir komplo değil, Osmanlı vatanseverliğinin bir neticesidir. Öte taraftan da zaten Yeniköy Antlaşması vardı, buna da mal ediliyor. Yeniköy Antlaşmasıyla adeta Ermeni otonomisi tanınmıştır, yani Doğu'daki altı vilayetin yönetimi, tıpkı Cebel-i Lübnan gibi, otonom bir nizamnâme ve yabancı bir valiye, -Osmanlı ya da gayrimüslim de değil-, tamamen yabancı, Norveçli bir valiye terk edilecekti. Harbin ilanı dolayısıyla bu proje sukût etti. Ve tabii, tedhişçi Ermeni örgütlerinin önderliğinde Rusya'yı destekleme gibi bir mesele ortaya çıktı. Bugün bu artık daha iyi anlaşılıyor ve Alman tarihçilerin bunu gizleme dönemi de sona ermiştir (Demokratik Almanya'daki tarihçilerin, Lothar Rathmann gibi zevatın burada çok büyük bir payı vardır).

- Zorunlu göç, yani tehcirin arka planı neydi? Nasıl gelişti ve sonuçlandı?

Enver Paşa'nın Genelkurmay Başkanı, Bronsart von Schellendorf'dur ve tehcirin planlarını asıl o zâtın tertiplelediği ve yürüttüğü anlaşılıyor. Ve hatta yerel halkın birçok yerde, bir takım Ermeni gruplarını "Aman canım Müslüman olmuş gibi görünün de, tehcir dursun" tembihlemesine rağmen, maalesef Genelkurmay'daki Almancı grubun "Hayır efendim bu olmaz" diyerek, bir nevi, projeyi yürütme hassasiyeti -kendi açılarından- gösterdikleri anlaşılıyor.

Tehcir çok acı bir olaydır. Hem Müslüman Türklere, hem Müslüman Kürtlere, hem Müslüman Çerkezlere -Doğu'da- zararı dokunmuştur. Kim kimin elinde iktidar varsa öbürüne çok kötü davranmıştır. Rus orduyu ilerledikçe yanı başındaki Ermeni çeteler Müslüman nüfusu kırmıştır. Buna karşılık tehcirin yer yer düzgün yapılabildiği -Çukurova'da olduğu gibi-, yer yer de feci neticeler doğurduğu; bazı yerlerde tehcir yapmakla görevli kıt'atın acz içinde olduğu ve işi götüremediği görülmektedir. Bu bilhassa Doğu'da olmuştur çünkü 1880'lerden beri Ermeni çeteleri orada nüfusça azınlık olup "etnik priority", yani tarihi öncülük dolayısıyla Kürtlerle büyük çatışmalara girmişlerdi.

Tehcir acı neticeler doğurmuştur. İttihat Terakki içinde buna karşı olanlar vardır. Hüseyin Cahit Yalçın, Halide Edip vs. gibi. İş götürenler vardır; meselenin ne olduğunu bilen ve bilmeyen idareciler vardır. Mülki amirlerin içinde becerikli ve dürüst olanlar, beceriksiz ve maalesef niyeti bozuk olanlar vardır. Her halükârda tehcir bir karşılıklı mukatele haline dönüşmüştür ve burada üzerinde durulması gereken bir şey tabii, Ermeni emlakının sonradan bazı çevreler tarafından yağmalanmasıdır. Bu sorunlar hepsi önümüze gelecektir. Bunu bir Yahudi holokostu gibi göstermek isteyen çevreler var, en başta Almanya...

Bir Sicilya atasözü vardır, "Tutta colpevole, nessuno è colpevole"; Yani, "Herkes

kusurlu-suçlu ise hiç kimse suçlu değildir". Bu bir düsturdur. Bunu jenosit, katliam, ırk kırımı, soy kırımı gibi, holokosta benzetmenin yanlışlığı ortadadır. Holokost, Hıristiyan dünyasında çok uzun bir antisemitist duyguya ve akıdeye dayanır. Roma İmparatorluğundan kalma suçlama tipleri (Apion adlı bir filozof), maalesef Hıristiyanlar tarafından da benimsenmiştir ve İsa'nın Yahudiler tarafından katledildiği mütearifesi kabul görmüştür. Ortaçağlardan beri bütün Avrupa'da safha safha Yahudi katliamları müsaderesi görülmektedir. Bu Rusya'da da biliyorsunuz 19. asırda ortaya çıkmıştır.

Bu ananenin, Birinci Harpten sonra yıkılan Almanya'da müthiş örgütlü bir bürok-rasi, müthiş intikamcı bir çevre tarafından ele alınmasıyla insanlık tarihinin en feci katliamı, ırk kırımını meydana gelmiştir. Bu maalesef, İş-gâl Avrupası'nda da Almanlarla işbirliği yapan hükümetler tarafından tatbik edilmiştir. Ve ilk defadır ki insanlar jenosidi tarif etmektedirler hukuki bakımdan, bazı açık yerleri olsa bile... Ve bunun zaman aşımına uğramayacak bir suç olduğunu kabul etmişlerdir. Bu şimdi yayılmak isteniyor, yani bu işten zarar gören, bilhassa vicdanî zarar gören yeni nesillerle psikolojik bir çatışma içine düşen Almanya çevresinde yayılmak istenmektedir. Bütün mesele bu. Yani "Başkaları da var; bu bize has bir ayıp değil, herkeste var" düşüncesiyle...

- Peki, biz bu konuda neler yapmalıyız?
Neyi eksik yaptık ya da yapıyoruz?

- Bu konuda bizim yapacağımız ne var? Maalesef Türkiye'de Ermeni tetkikleri ilmî bakımdan çok düşük düzeydedir. Ben şahsen Los Angeles'te ilk katledilen Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar'dan beri bu kültürü merak ettim. Çünkü böyle hocalar bile vardı "Ermenilerin tarihte devleti olmadı" diyen. Doğru bir şey değil.

"Neymiş bu? Tetkik edelim. Ermenice öğrenelim." Bu, tehlikeli bir yaklaşım olarak görüldü veya ciddiye alınmadı. Yapılan Ermeni araştırmaları, maalesef Esat (Ahmet Esat Uras) Bey'inkini ve onun bir ölçüde tekrarı ve bazı ilavelerle daha iyi yorumlanmış olan Kamuran (Gürün) Bey'inkini geçmiyor. Allah'tan, başlangıçta -belki- Türklere karşı amaçlarla arşive giren bir takım ciddi bilim adamları, Jean Lois Mattei, Guenter Lewy gibi, kısmen Stanford Show gibi bilginler tarafından ortaya konan eserler var. Türk araştırmacıları kim? İşte Türkkaya Ataöv, onun bazı monografileri var. Bunların ötesinde bir yere gitmemiştir. Yapılan bazı ciddi araştırmalar mahzenlerde unutulmuştur, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı'nın yaptığı gibi...

Türkiye hiç hazırlıklı değildir. Öyle Ermenilerin yaptığı şu veya bu şekildeki neşriyat, Türkiye'de yapılan savunma neşriyatıyla onda bir düzeyinde değil, yüzde bir düzeyinde ancak karşılaştırılabilir. Dağıtım ve yayılma bakımından hiçbir etkisi yoktur. 2015'e böyle gidiyoruz. Yapacağımız tek şey, "ret"tir, reddetmektir. Başka yapacağımız bir şey yok şu anda.